

LABBIS I FORSBACKA

Antikvarisk medverkan vid tak- och fönsterrenovering

Labbis
Forsbacka 3:69
Valbo socken
Gävle kommun
Gävleborgs län
2019

Ulrika Olsson

LABBIS I FORSBACKA

Antikvarisk medverkan, vid tak- och fönsterrenovering

Labbis
Forsbacka 3:69
Valbo socken
Gävle kommun
Gävleborgs län
2019

Rapport 2019:13
Ulrika Olsson

Länsmuseet Gävleborgs rapportserie

Rapportserien innefattar rapporter inom länsmuseets verksamhetsområden arkeologi, bebyggelsehistoria, byggnadsvård, kulturmiljövård, etnologi, konst- och kulturhistoria.

Du kan själv ladda hem rapporter i PDF-format från länsmuseets hemsida www.lansmuseetgavleborg.se

Rapporter, böcker och mycket annat kan Du köpa/beställa i länsmuseets butik butiken@xlm.se eller 026-65 56 35.

Utgivning och distribution:

Länsmuseet Gävleborg

Box 746, 801 28 Gävle

Tel 026-65 56 00

www.lansmuseetgavleborg.se

© Länsmuseet Gävleborg 2019

Omslagsbild: Takkupa mot söder, 2019-10-30. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg

Staten har rätt att sprida dokumentationsmaterialet och rapporten enligt CC BY-licens. Lantmäteriverkets kartor omfattas ej av denna licens.

Allmänt kartmaterial från Lantmäteriverket. Medgivande MS2010/01366.

ISSN 0281-3181

Print: Länsmuseet Gävleborg

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Tekniska och administrativa uppgifter.....	4
Sammanfattning.....	5
Antikvarisk slutbedömning.....	5
Karta	6
Lagskydd	6
Historik och beskrivning.....	6
Orsaker till åtgärder	7
Utförda åtgärder.....	10
Takbeläggning.....	10
Plåtbeslagning	11
Taksäkerhet	11
Takavvattning.....	11
Källardörr	14
Entréparti	15
Fönster.....	17
Antikvariska iakttagelser	20
Övrigt.....	20
Källor	21
Bilaga. Färgdokumentation.....	22

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Lst. Journalnummer:	2018-4416-1
Länsmuseet Gävleborgs dnr:	736/310
Fastighetsägare:	Gävle kommun
Projekttid:	Augusti - oktober 2019
Besiktningar:	2019-04-15 - inför framtagna av åtgärdsförslag 2019-08-15 - startmöte 2019-08-28 - byggmöte 1 2019-09-11 - byggmöte 2 2019-09-25 - byggmöte 3 2019-09-26 2019-10-09 - byggmöte 4 2019-10-23 - byggmöte 5 2019-10-30 - slutbesiktning
Byggherre:	Gävlefastigheter Gävle AB, Karin Andersdotter
Totalentreprenad:	LTM i Gävle AB, Ingemar Skarpsvärd Upplandsgatan 18 802 83 Gävle
Plåt:	Brynäs Plåtslageri AB, Gävle Rälsgratan 11 802 91 Gävle
Fönsterlagningar:	Sedvall Snickeri AB, Hedesunda, Emil Sedvall Verkebovägen 30 805 91 Gävle
Måleri:	Sandå Sverige AB, Gävle, Conny Asklöf Beckasinvägen 3 801 28 Gävle
Antikvarisk medverkande:	Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg
Stiftelsen Forsbacka bruk:	Lars Alfredsson, Lennart Lundberg
Besiktningsman:	Andreas Östblom, Jonsson Consult AB Floravägen 7 802 67 Gävle
Materialleverantörer:	Alcro Leif Arvidsson AB Jotun Svenssons i Tenhult Lindab/SSAB Vittinge taktegel

SAMMANFATTNING

Under augusti-oktober 2019 har exteriöra arbeten utförts på Labbis, den gamla laboratoriebyggnaden vid Forsbacka bruk. Arbetena har omfattat takomläggning, fönsterrenovering samt målning av entréparti och källardörr.

Beställare är Sofia Nohrstedt, Gävle kommun. Beställaren ansökte om medel inom landsbygdsprogrammet 2014-2020, vilket beviljades. Beslutet från Enheten för landsbygd och tillväxt, Länsstyrelsen Gävleborg, är daterat 2019-01-24 med journalnummer 2018-4416-1. Byggnadsantikvarie Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, anlätades till den antikvariska medverkan. LTM i Gävle AB hade totalentreprenaden. Underentreprenörer var Brynäs Plåt, Sedvall Snickeri AB, Hedesunda och Sandå Sverige AB, Gävle. Då arbetena krävde beviljat bygglov från Livsmiljö Gävle, ställdes även krav på kontrollansvarig och antikvarisk sakkunnig, KUL. Kontrollansvarig har varit Karin Andersdotter, Gavlefastigheter Gävle kommun AB. Ulrika Olsson var anlitaad som KUL. Separat slutintyg för antikvariska kontrollpunkter är upprättat inom sakkunnigrollen.

Maxim Arkitekter AB, Gävle har tagit fram förfrågningsunderlaget/ åtgärdsbeskrivningen, "Forsbacka 3:69, Labbis, Renovering av fönster och tak 2019", daterad 2019-05-15. Ulrika Olsson besökte objektet ihop med Mac Nyberg, Maxim Arkitekter 2019-04-15, inför framtagande av förslaget.

Inför projektstart hölls ett startmöte på plats, under projektets gång har fem byggmöten hållits. Projektet avslutades genom slutbesiktning 2019-10-30. Förutom dessa besök har antikvarisk medverkande besökt arbetsplatsen ytterligare en gång, på väg från annat jobb. Samtliga fotografier är registrerade i Läns museet Gävleborgs bilddatabas.

ANTIKVARISK SLUTBEDÖMNING

Arbetena är väl utförda och till största del i enlighet åtgärdsförslaget på vilket Länsstyrelsen Gävleborg fattat beslutet. Läns museet Gävleborg godkänner de utförda arbetena ur antikvarisk aspekt.

KARTA

Figur 1. Ur fastighetskartan med ortofoto. Labbis är inringad.

LAGSKYDD

Labbis ligger inom Riksintresse för Kulturmiljövården, Forsbacka bruk, X811.

HISTORIK OCH BESKRIVNING

Labbis, eller Laboratoriebyggnaden, som är det korrekta namnet, uppfördes 1919. Byggnaden har under brukstiden rymt laboratorium och laboratoriekontor. Allt sedan verksamheten vid bruket lades ner har Labbis använts som ett slags föreningshus. Idag utgör Labbis till stor del själva hjärtat i bruksmiljön, med kaféverksamhet under sommarmånaderna. Byggnadens exteriör är mycket välhållen från 1919. Byggnadens läge är väl synligt från flera håll, med sin placering på en halvö i Övre Säljet.

Byggnaden är uppförd i tegel med en sockel av huggen sandsten. Entrén vetter mot öster. En stentrappa leder upp till dubbeldörrarna och hela partiet skyddas av ett kraftigt utspringande entrétak. Fönsterpartierna består av de ursprungliga småspröjsade fönsterbågarna om två och tre lufter. Murningen över fönsterbågarna på bottenplan är dekorativt utformade med välvd form. Takfoten

är nätt och profilerad. Det valmade sadeltaket är belagt med tvåkupigt lertegel. Långsträckta plåtinklädda takkupor finns på takets samtliga takfall. Två murade skorstenar prydernocken.

ORSAKER TILL ÅTGÄRDER

Såväl tak- som fönster var i stort behov av underhåll. Taket läckte på sina håll. Förutom färg- och kittskador fanns rötskadade delar i såväl karm som fönsterbågar på några ställen.

Figur 2 och 3. Labbis innan påbörjade arbeten. Nedre bilden visar takkupan som vetter mot söder. Ovan denna syns ventilationskanalen från dragskåpen. Denna har tagits bort inom detta projekt. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2019-04-15.

Figur 4. Labbis innan påbörjade arbeten. Byggnaden sedd från Stentorpsvägen. Entrépartiet vetter mot öster. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2019-04-15.

Figur 5. Innan påbörjade arbeten. Exempel på eftersatt underhåll på fönsterbågar. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2019-08-15.

Figur 6. Innan påbörjade arbeten. Exempel på eftersatt underhåll på fönsterbågar. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2019-08-15.

Figur 7. Innan påbörjade arbeten. Exempel på eftersatt underhåll på fönsterbågar på den östra takkupan. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2019-08-15.

UTFÖRDA ÅTGÄRDER

Takbeläggning

Yttertaket har lagts om. Befintlig taktäckning bestående av tvåkupigt lertegel demonterades. Befintlig plywood ligger kvar. Nytt är papp av typen YEP 2 500, samt ny strö- och bärläkt. Nytt tvåkupigt lertegel från Vittinge har använts. I samband med dessa arbeten demonterades ventilationskanalerna från dragskåpen och genomgångarna i taket sattes igen. Dragskåpen är inte längre i bruk men har lämnats orörda i övrigt.

Även entrétaket har lagts om. När det gamla teglet var demonterat upptäcktes rötskador vid takfoten samt på takpanel på båda takfallen. Skadorna var orsakade av felaktig plåtbeslagning kring takfoten. Plåten var nerdragen runt trädelarna och inträngande vatten har därför blivit stående i konstruktionen. De skadade delarna har nu bytts ut till nytt friskt virke och plåtinklädnaden är inte lika långt indragen i underkant längre. Ny papp, läkt och tegel har lagts i likhet med byggnadens tak.

Figur 8. Renoveringsarbetena är igång. Det gamla takteglet är demonterat och fönsterrenovering pågår. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2019-09-11.

Figur 9. Rötskador på takfot och takpanel på entrétaket. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2019-10-30.

Plåtbeslagning

All tidigare plåtbeslagning, förutom skorstenshuvorna, har ersatts med ny plåt. Ny plåtbeslagning har tillverkats för beslag kring skorstenar, fotplåtar samt plåtbeklädnad kring takkuporna. Plåten kring takkuporna är utförda med dubbla falser. Alla dessa plåtdetaljer utgörs av svart fabrikslackerad plåt, 5 mm tjock.

Taksäkerhet

På taket har modern taksäkerhetsanordning monterats. En takbrygga med räcke är monterad mellan de båda skorstenarna. Den tidigare takluckan höll ej godkända mått, varför en ny har tillverkats i godkända mått enligt AMA. Nya stegar har monterats från vindsplan upp till takluckan. Snörasskydd av typen rör har tillkommit längs den östra långsidan, entrésidan. Snörasskydden sitter på två olika nivåer. Alla dessa detaljer är i röd kulör för att smälta in i bakomliggande röda tegelkulör.

Takavvattning

Ny takavvattning i form av hängrännor och stuprör har tillkommit. Delarna är i svart plåt, liksom tidigare.

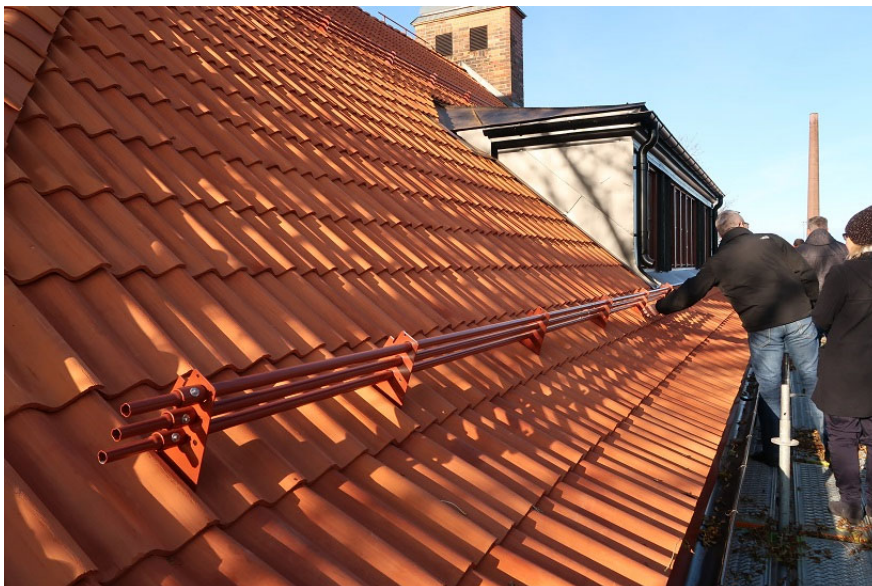
Figur 10. Takarbeten pågår. Skorstenarna har försetts med nya beslag, fotplåtarna är bytta och takkuporna har klätts in med ny plåt. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2019-10-09.

Figur 11 och 12. Takkupa mot norr respektive väster. Nya krönlister i trä fick tillverkas inför inklädnad av plåt på den norra takkupan, då de gamla var uttjänta. Mot väster var fönsterbågar och karmbottenstycket i dåligt skick, troligen på grund av att trädgrenar legat helt nära taket och fönstren. Flera fönsterdelar har bytts ut i takkupan mot väster, bland annat hela karmbottenstycket. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2019-10-23.

Figur 13. Takbrygga mellan skorstenarna samt taklucka. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2019-10-30.

Figur 14. Snörasskydd mot öster. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2019-10-30.

Figur 15. Nytt tvåkupigt lertegel från Vittinge. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2019-10-30.

Källardörr

Källardörren är belägen i det höga sockelpartiet på den södra gaveln, ut mot vattnet. Dörren har rengjorts och målats i likhet med entrépartiet.

Figur 16 och 17. Källardörren före och efter renovering. Foto till vänster: Mac Nyberg, Maxim Arkitekter, 2019-04-15. Foto till höger: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2019-10-30.

Entréparti

En äldre ritning från 1960 avslöjar att entrépartiet gjordes om vid tiden. Det nuvarande entrépartiet har karosseripanel, med ovanliggande hela fönsterrutor. Hela detta parti har skrapats, oljats, kittats och målats med samma typ av kitt och färg som har använts i fönsterpartierna, dvs kitt från Leif Arvidsson AB och färg av fabrikat Drygolin från Jotun. Kulör i enlighet med kulördokumentation från konservator Per Mattsson, augusti 2019: NCS 6030-Y70R – brun.

Figur 18. Entrépartiet innan påbörjade arbeten. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2019-04-15.

Figur 19. Entrépartiet vid slutbesiktningen. Plåtarbeten pågår. Här syns även det nymålade portpartiet. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2019-10-30.

Figur 20. Entrépartiet efter avslutade arbeten. Foto: Ingemar Skarpsvärd, LTM i Gävle AB, 2019-11-07.

Fönster

Samtliga fönster på byggnaden har renoverats. Underhållet av fönstren var mycket eftersatt och särskilt bågar på vindsplan var i dåligt skick. Omfattande arbeten har gjorts på både bågar och karmar belägna i takkupan med fem lufter mot väster. Delar som har lagats i har framförallt haft skador i form av kraftiga sprickbildningar, och inte rena rötskador. Lagningar har utförts på flera ställen i karmbottenstycket och en bit upp i sidostyckena. Lagningar har även gjorts i mittposter och tvärposter, här är det ofta fråga om ilagning av yttre delar och inte byte av hela delar. Tidigare lagningar av framförallt tvärposter, skiljer sig från de nya lagningarna på så vis att delarna i tvärposterna skjuter ut några millimeter från mittposten. De nya lagningarna är gjorda så att delarna ligger i liv med varandra, i enlighet med hur lagningar ska utföras. Sedvall, som utfört lagningarna, har haft dialog med målarna där delar varit i sämre skick. Har målarna bedömt att de kan rädda vissa delar genom ikittning av sprickor, så har den metoden valts innan val gjorts av ilagning/byte.

Figur 21 och 22. Fönsterrenovering pågår. Fönsterbågar mot öster. Till vänster en typ av lagning i mittposten, där den spruckna yttre delen har tagits ur för att lagas i med nytt virke, samma metod har använts vid ilagning av tvärposterna. Till höger syns ilagade delar i bågar och karmar. Här syns också att mittposten och tvärposterna är bytta tidigare, notera tvärposternas utskjutande läge mot mittposten. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborgs, 2019-09-26.

Figur 23 och 24. Fönsterbåge på bottenplan mot norr. Mittposten är bytt. Till höger fönsterbåge mot söder med nyttillkommen isolering. Foto: Ulrika Olsson, Länsmuseet Gävleborg, 2019-10-23.

Alla fönster har åtgärdats på plats, förutom de som krävt ilagning/byte av bågdelar. Dessa har åtgärdats på verkstad. Alla ytterbågar har skrapats rena från äldre färgrester på ut- och insidan. Karmar har skrapats rena från äldre färgrester utvändigt och i mellanrummet mellan ytter- och innerbåge. Trärena ytor har grundats med Alcros grundolja. Samtliga droppnäsor har bytts. Trasiga glasrutor i ytterbågarna har bytts till nya av typen Kulturglas. Sammanlagt har omkring 40 rutor bytts. Kitt har kompletterats där det varit löst/saknats. Linoljekitt från Leif Arvidsson AB har använts. Ytterbågarnas ut- och insida har målats, liksom ytterkarm in till utrymmet mellan ytter- och innerbåge. Färg av fabrikat Drygolin från Jotun har använts. Kulör i enlighet med kulördokumentation från konservator Per Mattsson, augusti 2019: NCS 6030-Y70R – brun. Delarna är strukna två gånger. Flera fönsterbågar i bottenplan har under senare tid målats vita på insidan och mellan bågar samt insida av ytterbåge. Inom detta projekt togs beslut om att måla de delar som ingår i projektet i den bruna kulören. Det innebär att de vitmålade delarna på insidan av ytterbågen samt mellan bågarna nu är målade i den bruna kulören.

Befintliga fönsterbleck har riktats innan målning, några bleck på den östra sidan har bytts ut. Alla fönsterbågar, förutom de på vindsplan, har försetts med nya tätningslister, Silikonlist från Leif Arvidsson AB. Bågar har justerats i upphängning där så krävts. På några bågar saknades beslag. På ytterligare några bågar visade det sig att beslagen var trasiga. Saknade eller uttjänta beslag på bottenplan har åtgärdats genom att beslag från vinden har flyttats ner dit. Detta för att bibehålla den ursprungliga karaktären på bottenplan som använts som samlings- och festlokal. Eftersom den typ av beslag som finns i huset inte längre finns att tillgå på marknaden, har nya beslag av typen Vred 3 från Svenssons i Tenhult använts på övriga våningsplan. Sammanlagt har ett tiotal nya beslag av den typen tillkommit i byggnaden.

*Figur 25 och 26. Fönsterrenovering pågår. Till vänster syns utbytt del i mittpost i fönsterparti beläget i en av takkuporna. Till höger båge i bottenplan mot söder.
Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2019-09-25.*

*Figur 27. Tvärposten är ilagad inom detta projekt. Droppnäsorna är bytta.
Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2019-10-23.*

Figur 28. Exempel på hur tidigare ilagning/byte av tvärposter ser ut. Delarna är utskjutande i förhållande till mittposten. Droppnäsorna är bytta inom detta projekt. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2019-10-23.

ANTI-KVARISKA IAKTTAGELSER

Enligt åtgärdsprogrammet skulle källardörren renoveras genom rengöring, skrapning och slutlig strykning med trätjära i två strykningar. Detta har inte följts utan dörren har behandlats likt fönster och entréparti, det vill säga med slutstrykning med Drygolin från Jotun. Antikvarisk medverkande anser att detta dock får anses acceptabelt då denna ytbehandling av panelen uppfyller syftet, nämligen att skydda träet. När det i framtiden blir dags för nästa renoveringsomgång bör dock dörren tjärstyckas.

Vid slutbesiktningen 2019-10-30 var inte entrétaket färdigställt. Arbetena med det försenades då rötskadorna visade sig. Arbetet med entrétaket färdigställdes under de första dagarna i november och fotades av LTM 2019-11-07.

ÖVRIGT

I samband med den exteriöra renoveringen blev det nödvändigt att ta ner kraftiga grenar från näraliggande träd på byggnadens västra sida. Dessa grenar låg precis på taket. Det finns flera äldre träd som växer nära inpå byggnaden. Utredning kring trädens status bör prioriteras för att undvika eventuella framtida skador. Överlag växer mycket sly kring sjökanten, något som med fördel kan tas ner för att synliggöra Labbis från alla håll.

Figur 29. Labbis från sydöst. Här syns tydligt hur nära träden växer invid byggnaden, samt hur tätt med sly det är kring udden. Foto: Ulrika Olsson, Läns museet Gävleborg, 2019-09-25.

KÄLLOR

Gagge, Carl-Magnus, Carlsson, Jan (1986) *Forsbacka industrimiljö, Förslag till bevarandeprogram*. Rapport Läns museet Gävleborg, 1986:1

Maxim Arkitekter AB (2019) *Forsbacka 3:69 "Labbis", Renovering av fönster och tak 2019, 11.1 Åtgärdsbeskrivning/Förfrågningsunderlag*, 2019-05-15

Konservator
PER J MATTSSON
Glasmästargränd 4
802 50 Gävle
Tel.026-62 73 54, 070-343 65 26
E-post: permgl4@msn.com

**Forsbacka bruk
Gävleborgs län**

**Färgdokumentation, exteriör
Laboratoriet; fönsterbågar**

Färgskikt som påträffats med det äldsta skiktet placerat först.
Kulöreerna är uttagna enl. NCS=Natural Color System ed.2.
Om inte annat anges är färgkvaliteten linolje- eller alkydoljefärg.

Undersökningen är utförd på prover tillhandahållna gm Ulrika Olsson, Läns museet
Gävleborg

Laboratoriet

Fönsterbågar, utsidor
Våning 1 o. 2

	S 6030-Y70R	brun	
nuv.	4550-Y80R	rödbrun	akryl/latex

Vindsvåning

	S 6030-Y70R	brun	
nuv.	8005-Y80R	gråbrun	akryl/latex

Gävle i augusti 2019

LÄNSMUSEET GÄVLEBORG, BOX 746, 801 28 GÄVLE · TEL 026-65 56 00. WWW.LANSMUSEETGAVLEBORG.SE
BESÖKSADRESS: SÖDRA STRANDGATAN 20, GÄVLE